

Könyvismertetés.

Rohoska József. A reformáció vallástörténeti jelentősége. Sárospatak 1905. 20. Ára 80 fillér. A tiszta jövedelem a sárospataki theologiai egyesület szemináriumi könyvtár alapja növelésére fordítottatik.

Régi szándékom e füzetre olvasóink figyelmét felhívni, de a közlendők halmaza mindez ideig akadályozott. Igaz, hogy ha csak át akartam volna egy-két megjegyzéssel siklani a munkán, könnyebben találhattam volna rá helyet, de mert részletesebben kívántam hozzá szólni, azért csaknem egy esztendeig vártam az ismertetésével. S most, a reformáció ünneplésének küszöbén nemcsak hasznos, hanem alkalmi is az e füzetrel való foglalkozás.

Örömmel emelem ki, hogy nem egyszerű, a szokásos mederben csendesen hömpölygő ünnepi beszéd ez, melyet a mult esztendőben Rohoska József a sárospataki főiskolán elmondott, hanem komoly igazságok magasabb szempontból való vizsgálata és hirdetése, s mint ilyen egyúttal program is.

„A reformáció vallástörténeti jelentősége“ címet adta ugyan felolvasásának, de az nem meríti ki teljesen az eszmekört, a melyben mozog, nem jellemzi egészében a szempontot, a melyből vizsgálódását végzi, s tanításait adja.

Az egész művön átvonuló lelkesedés hangján hirdeti már a bevezetésben, hogy meggyőződése szerint a reformációnak vallás- és világtörténeti nagy jelentőségét még csak ezután fogják igazán felismerni és méltányolni. Mert nem egyéb az, mint a vallásnak a maga lényegében való felmutatása.

Majd vázolja a reformáció munkáját és ebben megnyilatkozó korszakos jelentőségét. Minden vallásnál tapasztalható az a sajnálatos jelenség, hogy kiforgatják eredeti mivoltából, s kicsinyes szempontokból külsőségekbe vesztik s önző érdekek szolgálatába vonják. Jézus ebből a szégyenletes helyzetből emelte ki a vallást, de követői nemcsak emberi gyarlóságból, hanem a korszellem s az öröklött képzetek behatása alatt is rövid időn ismét csak visszasüllyesztették oda, a hol volt. „Az a meggyőződés, mely szerint a vallás nem egyéb, mint valami titokzatos szent elmélet és e földön el nem érhető dolgok után való vágyakozás, annyira befészkelődött a népek tudatába, hogy azt onnan kiirtani mai napig sem sikerült.“ Majd azt mondja, mikor a vallás korrekt

meghatározásának hiánya miatt kesereg, hogy „a vallás nem ábrándozás, hanem komoly valóság; nem Istennek lantban, hegedűben, cimbalmi zengésben való esztétikus magasztalása csupán, hanem munka, fáradság, önfeláldozás. Nem az ő mindenható kegyelmének, segedelmének szószaporító imádságokkal való kérése a *maguk számára*, hanem készséges segedelem, önzetlen támogatás, szorgalmas fáradozás a *mások számára*. Nem a magunk lelke üdvösségének, szívünk nyugalmanak biztosítása csupán, hanem egyúttal a mások nyugalmanak és békéjének gyöngéd, szeretetteljes védelmezése. Egyszóval az az aktív és pozitív tevékenység, amiből bárki is kiveheti, ha akarja, a maga részét, legyen az akár zsidó, akár görög, nem pedig a folyton ingadozó elmélet, amely mindig szét fogja választani az embereket egymástól, míg a világ világ lesz.“

E szempontból indulva ki, megállapítja, hogy „Jézus gondolata szerint a szeretet vallása nem öncél, hanem igenis célul van elibe tűzve egy, az ő eszményének megfelelő emberi társadalom alakítása. Az az *istenországa*, a mit Jézus hirdetett, voltaképp nem egyéb, mint az emberi társadalom eszményképe. Az istenországra való törekvés a Jézus értelmében nem egyéb, mint folytonos javítás“. Ez alapon azt mondja, hogy a keresztyén, a jézusi vallás lényege a morálban van, s a reformációt a katholizálódott egyháznak az a szomorú munkája hívta ki és tette jogosulttá, hogy a vallást ritualismussá süllyesztette, s a könnyebb végét fogván a dolognak, az embereket szentelt vízzel, olajokkal, illatos fűszerszámokkal a *tűlvilági üdvösségre* igyekezett preparálni, a helyett, hogy e földi életre becsületes emberekké nevelte volna.

A reformáció nem tett egyebet, mint a jézusi elvet a mestereleg szőtt burokból kihámozva, újra felállította, s amit az úttörő munka küzdelmei megengedtek, ez elv alapján eredeti „apostoli“, de nem „jézusi“ álláspontról újjászervezni igyekezett. De itt a szerző nyomatékosan kiemeli, hogy e reformáció csak igyekezett arra a célra, a melyet helyesnek ismert fel és hirdetett, de el nem érte azt, mert nem forgathatta fel fenekestől évszázadok alkotásait. „Ami igazi jézusi lett volna, az attól az időtől jogosan nem is várható nagy és rohamos lépéseket követelt volna“. A fő, hogy az igazi útra rámutatott s megkezdte a legnemesebb jézusi és apostoli munkát, az igehirdetést, ami azonban oly értelemben vehető, hogy az „minden alkalomnak, minden órának, minden pillanatnak lelkiismeretes felhasználása az emberek nevelésére, javítására, nemesítésére, tökéletesítésére“. Ezt a munkát kell nekünk folytatnunk, még pedig a korszellem által követelt módon. A protestáns öntudat hanyatlásának az az oka, hogy négy század formái tartják nyűgben azt a szabad szellemet, a vallásnak azt a helyes felfogását, a melyet a reformáció felszabadított. Azért a reformációban megkezdett munkának a folytatását, a szakadatlan reformációt, a vallásnak igaz lényege szerint való

kifejtését és értékesítését kell korunknak munkába vennie. Az alap ugyanaz, a szempont is az, csak a mód és az eszközök változnak a mai kor igénye szerint. A külső misszióinak is azért nincsen kellő sikere, mert „formákat fogadtatt el azokkal a szerencsétlerekkel, a kiket a formák nyűgéből kellene kiszabadítania. Egyházi cerimoniákra esketi azokat, a kiket az egyházi cerimoniák tartanak sötét tudatlanságban. Azokat meg, a kiket a papi hatalom varázsló vesszeje ejtett a babona szolgátságába, egy még keményebb papi hatalom vasvesszejének z-arnoki hatalma alá igyekszik hajtani“. Nem a hitnek elméleti vallását kellene hát hirdetni, hanem a szeretet gyakorlati vallását kellene megszólaltatni és mutogatni, ez a reformáció egyházának feladata a reformáció szellemében.

A munka, melyen a komoly meggyőződés ihlete vonul át, mindenkép értékes, szép és hasznos alkotás. A reformáció jelentőségét helyes szempontból fejtegeti, a reformáció egyházainak feladatát és hivatását igaz világitásba helyezi. Mert azt senki sem tagadhatja, hogy a reformáció nemcsak világtörténeti nagy jelenség, hanem egyúttal útmutatás sőt kötelezés is, amely a 16. században csak megindult, de maig sem fejeződött be. Mikor korunkban az elégtelenségtől forrongó lelkek azt a balhíttel táplálják és hirdetik, hogy a keresztyénség helyébe is új vallásra van már szüksége az emberiségnek, akkor voltaképp annak a ki nem fejezett gondolatnak nyomása alatt állanak. hogy ha a reformáció csak a 16. század munkája volt, akkor eredményei ma már sokak lelkét nem elégíthetik ki, akkor ma már ismét vagy új reformációra, vagy új vallásos világnézetre van szükség. Pedig nincs, mert a reformáció nem a múlté, hanem a jelené, sőt a jövőndő is, mindaddig, míg el nem jön az a kor, melyben minden emberben ugyanaz a lélek él, amely volt a Jézus Krisztusban. Akkor foglalja el majd az egyedül üdvözítés igényével felépő öntelt közösségek helyét az isténország.

Ámde ennek feltétele nemcsak a szeretet gyakorlása, nemcsak a morál diadala. Rohoska a vallás lényegét nem az első, hanem a második láncszemnél fogva fejtegeti. Jézus szerint az emberszeretet az Isten iránt való szereteten épül, áll és hat. A vallásnak nem az emberekhez, hanem az Istenhez való viszony tudata az alapja. Fejtegetéseiben maga Rohoska is ez alapon áll ugyan a mikor az üdvözülés és üdvözítés külsőleges feltételei ellen tiltakozik, de nem domborítja ki eléggé, hogy a reformáció maga is az Istenhez való viszony tudatát tisztázta első sorban, azzal, hogy hittételeket alkotott s nem pusztán csak erkölcsi törvényeket állapított meg. Mert az erkölcsiség alapja is a hit, nem mint hittétel elfogadása, hanem mint Istennel való együttélés, a miből következik az Isten családjával, gyermekeivel való testvéries együttélés is. Ezért a morál csak második láncszeme a vallásban meghatározódó emberi viszonyoknak. Úgy a mint

Jézus is a nagy törvénynek, a szeretetnek első megnyilatkozását az Isten iránt való szeretetben s csak a másodikat látta az emberekkel szemben megnyilatkozó szeretetben.

Hogy ez nincs kellően kidomborítva, ezt tekinthetjük a munka egyetlen hiányának. De egészben véve oly szép, olyan igaz és annyira hasznos, az evangéliumi szellem és igazság oly hű visszatükröződése, hogy egyetlen evangéliumi lelkész és teológus, tanító és tanuló könyvtárából se volna szabad hiányoznia. Sőt jó volna, ha szélesebb körben, a nagy közönség körében is elterjedne és az eszmék tisztázását szelvében szolgáltató.

Raffay Sándor.

Harsányi István. Az élő, önálló, személyes meggyőződésen alapuló hitre való nevelésről. Tanári székfoglaló értekezés. Sárospatak, 1905. 31. lap. Ára 60 fillér.

Rohoska reformációi beszédjének mintegy természetes kiegészítője jelent meg, a sárospataki főiskola egyik tanárának, Harsányi István gymn. vallástanárnak s theol. magántanárnak ez a székfoglalója. Ha Rohoska azt fejtegette, hogy a reformáció szent örökségül nemcsak igazságokat, hanem kötelességeket is hagyott ránk, úgy itt Harsányi ezeknek a kötelességeknek egyik legfőbbjére, a vallástanításra igyekszik a figyelmet irányítani. A székfoglalóul választott tárgy amily önként kínálkozott neki, mint vallástanárnak, ép oly nehéz feladat elé is állította őt, a melyet csak részben volt képes megoldani. Abban teljesen igaza van, hogy az élő, önálló, személyes meggyőződésen alapuló hitre való nevelés lehet a vallástanításnak egyetlen megfelelő, komoly célja. Igaza van, hogy nem ismeretek közlése, hanem lélek és buzgóság, hűség és meggyőződés nevelése a vallástanítás feladata. A mikor ezek hiányában látja a vallásosság hanyatlásának az alapokat, helyes nyomon jár. Mikor ezek szempontjából vonja meg az ellentétes párhuzamot a római kath. és a protestáns vallásnevelés eszménye között, akkor is helyes úton halad. De a midőn a még kiforratlan csakis hypothezisekkel tapogatózó modern vallástörténeti irány csillogó jelszavai után indulva kívánja a „tudomány eredményeit“ bevinni már a népiskolába is, a mikor a középiskolai ifjak előtt mindent leplezetlenül akar tárgyalni, amikor a természettudomány alapján akarja elbírálni a vallásos igazságokat is, túllő a célon, melyet el akar érni. Érti ezt ő maga is, mikor megfélekezve a logika kerékvágásában megszaladt okoskodását, azt mondja: „Egyébként kötelessége a vallástanításnak kizárólag azon az alapon maradni, melyen az egyház áll, s azon elvek hirdetésére, ismertetésére szorítkozni, amelyek az egyház, a felekezet öntudatában megerősödtek“. Ha ezt vallja kötelességének, akkor a régi, eddig is követett útra tér, a melyen elvi szempontból hangoztatott kívánalmi és szándékai gyakorlati jelentőséggel nem bírnak.

Harsányi székfoglalója is egyik bizonyosága annak, hogy a miről a külföldön már rég ideje heves vitákat folytatnak, a vallástanítás mai menetével és szempontjaival a gondolkodóbb emberek megelégedve nincsenek. Valamit kell tenni, hogy a kor szellemének követelményei vallástanításunkat elégtelennek, esetleg fölöslegesnek ne nyilvánítsák. De a teendőkre Harsányi nem tudott meggyőző erővel rámutatni. Lelkesen, szeretettel szól ugyan tárgyáról és óhajtásairól, de látszik, hogy még az ő lelkében sem alakult ki világosan a feladat, s különösen a kivitel módja. Mert nem annyira a tanításra kerülő anyagban magában, mint inkább a tanítás szellemében van a fő hiba. A római katolikus egyház rengeteg sok olyan dolgot tanít, ami homlokegyenest ellentétes a tudomány eredményeivel, sok nézete, felfogása kerül szembe a közönséges meggyőződéssel és mégis oly buzgósággal, oly lelkes kitartással, annyi odaadással hirdeti igazait, hogy hirdetésének gyümölcsöző hatását nemcsak egyháza, iskolája, hanem az egész társadalom, sőt a mi egyházunk is érzi a folytonos veszteségekben. Hogy iskoláinkban nem tudunk többé oly élő, igaz vallásos buzgóságot kelteni, mint még csak bennünk is keltettek a mi vezetőink, annak okát én egyelőre nem tudom másban látni, mint hogy ezelőtt a vallástanítást az intézetek közszelleme maga is támogatta, ma pedig a vallásóra is csak egyik óra a másik mellett, a melyet tanár és tanítvány ép oly érdeklődéssel vagy közönnyel ül át, mint bármely nyelvi, vagy matematikai órát. Hogy azonban e mellett a tanítás anyagán is lehetne és kellene sőt talán a módszeren is jó volna a mai viszonyok kívánta módon egyetmást, változtatni, azt én is készséggel vallom. De valom azt is, hogy hitet csakis hittel kelthetünk, s hogy a vallástanítás sikere legfőképp és első sorban mindig a család szellemétől és a vallástanító egyéniségétől függ. Egyebekben elismeréssel adózom Harsányinak azért, hogy komolyan szól a komoly tárgyhöz és hogy a protestáns egyházak egyik legfontosabb kérdésére igyekszik a figyelmet terelni.

Raffay Sándor.

A „Biblische Zeit- und Streitfragen“ második sorozatának 2. és 3. 4. száma fekszik előttünk. Amazt *Oettli*, greifswaldi tanár írta. Címe: „Die Autorität des alten Testaments für den Christen.“ (40 l.) Ára 54 fillér. Ezt a kettős számot *Feine* bécsi tanár írta: „Paulus als Theologe“ cím alatt. (80. l.) Ára 1.08 korona.

Ezen két szám is teljesen megfelel a vállalat eddig megjelent füzetei jellemének. *Oettli* az ó testámentomi tudomány pozitív irányú művelői közt egyike az elsőeknek. Az újabbkori tudománynak szerinte kétségtelen eredményeit ő is elfogadja; de a szent írásnak, s így az ó-testamentomnak kijelentésszerűségét igyekszik azokkal öszhangba hozni. Egyrészt a naturalistikus

evolutionismussal, másrészt a verbalinspiráció álláspontjával szemben igyekszik az ó-testámentom magasabb szellemi tekintélyét a keresztyén emberre nézve feltüntetni. Végül aztán kimutatja, hogy az ó-szövetség ezen becsülése megfelel az új-testámentom tanúbizonyságának is.

A másik füzet szerzője, Feine, már több nagyjelentőségű irattal gazdagította az új-testámentomi theologiai irodalmat, mely mind Pál apostollal foglalkozik. Így tehát ő a megfelelő szakember, aki hivatva van arra, hogy Pál apostolt a vallástörténeti irány néhány fiatal, romboló törtetőjének gyanúsításaival szemben a méltó védelemben részesítse. Először kimutatja, hogy Pál nem systematikus, hanem theologus, azután felmutatja megterésében theologijának alapjait, hogy azután Pál apostol theologijának egyes pontjait (tanát az istenről, christologiját, a megváltás, a kiengesztelés, a megigazulás és a hit tanát) megvilágosítsa és végül Jézus és Pál viszonyának problémáját (a modern túlzásokkal szemben) higgadtan fejtegesse. „Es ist ein vergebliches Unternehmen, Paulus als zweiten Stifter des Christentums hinzustellen. Paulus wird bleiben, was er zu sein überzeugt war, Apostel und Knecht Christi.“ Hálával tartozunk e füzet szerzőjének, ki alapos philologus, hogy az Úr legnagyobb apostolának védelmére kelt alapos tudományosságának fegyvereivel és azt avval is le véljük róhatni, ha olvasóinkat ezen művére különös nyomatékkal figyelmeztetjük.

D. Gy.